

A nyugat-német egyetemi könyvtárak szervezeti átalakulása

Az alábbiakban ismertetett munka: Vom Strukturwandel deutscher Hochschulbibliotheken. Hrsg. v. Wolf Haenisch, Clemens Köttelwesch. Frankfurt a.M. 1973. 262 p./Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie. Sonderheft 14./ A munka rövid ismertetését és első fejezetének tömörítését HORVÁTH Magda készítette.

A felsőoktatási intézmények könyvtárügyére Németországban igen nagy hangsúly esett már a 2. világháború előtt is, de még inkább utána. Ezt a heves érdeklődést, szenvedélyes vitát az a tény váltotta ki, hogy a német egyetemeken az egyetemi könyvtár és az intézeti könyvtárak két egymástól független, párhuzamos rendszert alkotnak az egyetemen belül. Könnyen belátható, hogy az amugyis szűkös anyagi eszközök így még jobban szétforgácsolódnak. De még ennél is károsabb volt a dualista rendszer mélyén rejlő egymás iránti kölcsönös bizalmatlanság az egyetem tudományos oktatószemélyzete és a könyvtárosok között.

A könyvtárosok erős szervezeti alapon nyugvó központi egyetemi könyvtár vezetésével az intézeti könyvtárakat bekapcsoló, együttműködő hálózat kialakítására törekedtek, amelyet a 2. világháború után mind a Német Kutatási Közösség (Deutsche Forschungsgemeinschaft), mind a fenntartó szervek ismét funkcióképesévé ösztönöztek tenni. A tudósok azonban még ezt is tehernek, tudományos munkájuk gátjának érezték. Megnehezítette az egyetemi könyvtárak helyzetét a nem hagyományos irodalom jelentkezése a tudományos munkában, amely az általános gyűjtőkörű egyetemi könyvtáraknál beszerzési és feltárási problémákat okozott.

Bár egyes egyetemeken a könyvtárosok és a megértőbb professzorok annyi együttműködést értek el, hogy egyeztették pl. a drágább művek beszerzését, vagy létrehoztak egy, az egész egyetem folyóiratállományát feltáró központi folyóiratkatalógust, mégis nagyjában a független egymásmellettiség (itt az egyetemi könyvtár, ott az intézeti könyvtárak) maradt fenn. A Tudományos Tanács ajánlásai (1964 és 1967) erről a holtpontról akarták az egyetemi könyvtárügyet az együttműködés felé elmozdítani. Ezek az ajánlások azonban roppant óvatosan az egyik egyetemi könyvtárban kísérleti koordináló központ felállítását javasolták, majd "kivánatosnak" találták a monográfiák egyetemi központi katalógusát, amely mindenfajta együttműködés alapját képezne. Egyértelműen helytelenítették viszont az ajánlások az új egyetemek könyvtári strukturájának alkalmazását a régi egyetemekre.

Közben az egyetemi könyvtárakban dolgozó könyvtárosok lankadatlan erőfeszítései létrehozták a Német Könyvtárosok Egyesületében az "egyetemi könyvtári munkaközösséget". Ebben a közösségben kötetlenül, még határozott koncepció nélkül vitathatták meg a problémáikat. Természetesen itt is ütköztek

a vélemények: egyesek túl nagy felelősségnek érezték az egyetemi könyvtár eddigi szisztematikusan felépített állományának veszélyeztetésével az új körülményekhez való alkalmazkodást és az egyetemről való többé-kevésbé független státusz feladását.

Végül maga az élet, a természetes fejlődés adta meg legerőteljesebb lökést a szervezeti reformtörekvések, könyvtárossi viták és óvatos ajánlások helyett. Ugyanis az általános felsőoktatási reform, az új alapítású egyetemek és ezek új típusú könyvtárai gyorsították fel döntően a kérdés megoldását.

Az új egyetemeken elvszerűen feladták az egyetemi könyvtár és az intézeti könyvtárak dualizmusát. Hangsúlyozottan egységnek jelentették ki az egyetem valamennyi könyvtári intézményét, ésszerű tagolódásban. Döntő itt a teljesen új kiindulópont: "A könyvtári rendszer az állománygyarapítás, a tájékoztatás és a használat vonatkozásában a könyvtár és az egyetem szoros kapcsolatából él" (Regensburgi egyetem). Új kísérletek indultak meg ennek nyomán az együttműködést már kezdeményező régi egyetemeken. A freiburgi egyetemen ezt így fogalmazták meg: "Egy autonóm és hagyományokban gazdag, szilárd strukturájú nagy egyetemen a változás nem igazgatási kényszer, hanem csakis meggyőző modell alapján mehet végbe". Ragyogóan be is vált a freiburgiak kémiai tudományági könyvtára, amelyet az új elvek alapján hoztak létre. Sokan szívesebben vették volna a reformokat a fenntartó szervek határozatai alapján. Ezt szolgáltatta az "Ajánlások az egyetemi könyvtár és az intézeti könyvtárak együttműködésére" c. dokumentum, amelyet a Német Kutatási Közösség könyvtári bizottsága, könyvtárosok és tudósok együttese dolgozott ki. Ez adja meg az új irányelveket a régi egyetemek számára. A változás a Tudományos Tanács ajánlásaihoz képest feltűnő, és egyértelműen nagy az új egyetemi könyvtárak koncepciójának hatása. Az alap gondolat a könyvtárügyi egysége az egyetemen belül. Nagyobb koordináló szerepet kap az egyetemi könyvtár, ugyanakkor fel kell adnia teljes önállóságát és kiegészítő feladatokat is el kell látnia. Mérföldkövet jelent ez a dokumentum a német egyetemi könyvtárak további fejlődésében.

A jelen gyűjteményes kötet tartalma az alapidokumentum szövege után: három szerző három tartomány (Északrajna-Vesztfália, Baden-Württemberg és Rheinland-Pfalz) felsőoktatási könyvtáraitra vonatkozó konkrét rendeleteket ismerteti. Három új egyetem (Bielefeld, Regensburg, Bréma) képviselői számolnak be az új könyvtári koncepció megvalósításának tapasztalatairól. Négy régi egyetemen (Freiburg i. Br., Frankfurt a. M., a berlini és a braunschweigi Műszaki Egyetem) munkatársai írják le a megindult strukturaváltozásokat. Végül két fontos részterület: az állománygyarapítás egybehangelése (Marburg) és az egyetemi központi katalógus (Würzburg, mindkettő régi egyetem) megvalósulásának hatékonysága a téma. Ismertetésünk csupán a legfontosabbnak, az egész strukturális változást kodifikáló és megalapozó alapidokumentumnak részletesebb bemutatására szorítunk.

A NÉMET KUTATÁSI KÖZÖSSÉG KÖNYVTÁRI BIZOTTSÁGÁNAK AJÁNLÁSAI AZ EGYETEMI KÖNYVTÁR ÉS AZ INTÉZETI KÖNYVTÁRAK KÖZTI EGYÜTTMŰKÖDÉSRE

BEVEZETÉS

Ezen dokumentumon 1965-1969-ig dolgoztak. Az ajánlások nem konkrét számszerű normatívák, de nem is csupán keretajánlások, hanem megoldási javaslatok a "régii" egyetemi könyvtárak szerkezeti problémáinak megoldására. Először 1970-ben publikálták.

A Német Kutatási Közösség 1955-ben kiadott memoranduma (Instituts- und Hochschulbibliotheken = Intézeti és egyetemi könyvtárak) óta az egyetemi könyvtárügy egészen más helyzetben van, elsősorban a felsőoktatási intézményekben végbemenő fejlődés következtében, amelynek következményeit a könyvtárügynek is le kell vonnia. Az új alapítású egyetemeken bevezetett, eleve egységes, csupán funkcionálisan tagolt könyvtári rendszer helyett a "régii" egyetemeken a már meglévő könyvtárak szorosabb együttműködése és bizonyos, a helyi viszonyoknak megfelelő strukturális változások lépésről lépésre való bevezetése lehet a cél. Az ajánlások fő célja, hogy az oktatás és kutatás megnövekedett irodalomszükségletét a szűkös anyagi lehetőségek ésszerűen koordinált felhasználásával optimálisan ki lehessen elégíteni, bár nem lehet eltekinteni a költségvetés felemelésétől sem. Az irodalomellátás és feltárás a pénzügyi és a szervezeti erőfeszítéseket egyaránt igényli.

A jelenlegi konkrét és részletező ajánlások abból az alapelvből indulnak ki, hogy egy egyetem könyvtárügye egység, amelynek funkciója az oktatás és a kutatás irodalommal való ellátása. Ezt teszi lehetővé a nagyobb együttműködés megvalósítása az egész hálózaton belül, de arról nincs szó, hogy térbeli centralizációval kivonják az intézetekből az oktatási és kutatási feladatokhoz szükséges irodalmat. A szándék kettős: a jelenlegi helyzet figyelembevételével gyakorlati és rövid távon megvalósítandó javaslatok a hatékonyabb együttműködésre, de ugyanakkor a jövőt előrevetítő modell kialakítása is, amelynek célja a hosszú távu fejlődés.

I. ÁLTALÁNOS ALAPELVEK

Egy könyvtár értéke – különböző meghatározó tényezők között – a használó által megteendő távolságtól is függ. Különösen áll ez olyan szakterületekre, ahol a használó gyakran csak rövid információkat igényel, amelyek nagy energia- és időráfordítás nélkül rendelkezésére kell, hogy álljanak.

A szabadpolcos felállítású, prézens állomány igen előnyös a használó számára. Ugyanakkor szükség van az irodalom kikölcsönzésére is. A jó könyvtári rendszer a két ellentétes tendencia között az optimális kiegyenlítődést teremti meg.

Minden, az egyetemi és intézeti könyvtárak koordinálását célzó törekvés vegye tekintetbe az építészeti, férőhely stb. adottságokat, még a parkirozási lehetőségeket is.

A koordinálás annál hatékonyabb, minél kisebb a partnerek száma. Ezért mindenhol, ahol ezt a térbeli adottságok megengedik, nagyobb igazgatási egységet kell létrehozni. Ezzel a rokon vagy interdiszciplináris szakterületek iro-

dalomellátásának hatékonyabb előfeltételei termelődnek meg, elkerülük a felesleges duplumok beszerzését, gazdaságosabban használják fel a személyzetet, redukálódnak a használati és ellenőrző helyek, növekszik az állomány általános hozzáférhetősége, nagyvonalabb lehet a nyitvatartási idő, s könnyebben alkalmazható a gépi adatfeldolgozás.

Azt, hogy a koordinálás részleteiben miként mehet végbe és az intézeti könyvtár milyen szerepet tölthet be a könyvtári hálózatban, az egyes intézetek típusa dönti el.

II. INTÉZETTIPUSOK

1. SPECIÁLIS INTÉZETEK

Ezeken a szorosan körülhatárolt szakterületek és aránylag kis hallgatói létszámmal rendelkező intézetek értendők (pl. sinológia, geodézia). Állományuk annyira az intézet speciális munkájához illeszkedik, hogy nincs átfedés az egyetemi könyvtár állományával. Mivel folyamatosan beszerzik szakterületük irodalmát, az egyetemi könyvtár ennek az irodalomnak beszerzésétől mentesülhet. Használóik korlátozott száma, kvalifikált szakemberek, tehát nagyjából prézens könyvtáraknak kellene lenniük. Az állományt külső használók számára is hozzáférhetővé kell tenni, részben helybenolvasással a könyvtár helyiségeiben, részben a folyóiratokból kisokszorosított cikkek rendelkezésre bocsátásával (az egyetemi könyvtár végezné a sokszorosítást). H az egyetemi könyvtár katalogizál is az egész egyetem számára (ld. V.), a hozzáférhetetlen nyelvű művek feldolgozásában szükséges az intézet közreműködése.

A rokon szakterületeknek már említett nagyobb egységekbe tömörítése áll a speciális intézetekre is; kívánatos a gyakorlatilag egy szakterülethez tartozó intézetek összevonása, ugyanakkor az egyetemi könyvtár vegye át az intézeti könyvtárcsoport könyvtári igazgatását. Kezeljék liberálisan a külső használók bebocsátását.

2. AZ UN. TÖMEGSZAKTÁRGYAK INTÉZETEI

Íde azok az intézetek tartoznak, amelyek kifejezett tömegigényeket elégítenek ki. Ez részben az igen magas hallgatói létszámból, részben az átlagosnál intenzívebb irodalomhasználatból adódik. Amennyiben egy ilyen intézetben speciális részleg van (pl. skandinavisztika egy germanisztikai intézet keretében), erre a speciális intézetekre mondottak érvényesek. Néhány eltérő példa a tömegterületek helyzetére, különösen az egyetemi és az intézeti könyvtár gyűjtőkörének elhatárolása szempontjából.

a) Filológiai, történettudományi szakok. – Az intézeti könyvtárak prézens állományának, valamint az egyetemi könyvtár olvasótermi és kölcsönzési állományának (raktár és tankönyvgyűjtemény) kiválasztását az befolyásolja, hogy milyen oktatási anyagnak kell a hallgatók rendelkezésére állnia. Így a monográfiák esetében meg kell különböztetni az oktatás számára szükséges és így tömegigényeket kielégítő oktatási anyagot a kutatást szolgáló irodalomtól. Mivel tankönyvek ezeken a szakterületeken nincsenek, ez a meg-

különböztetés nem egyértelmű, hiszen sokszor ugyanazt az irodalmat használják a hallgatók és a kutatók egyaránt. Gyakorlatilag mégis két nagy használati csoport igényeiből kell kiindulni.

aa) Az oktatási irodalom. – A hallgatók nagy száma és az intenzív irodalomhasználat ezeken a szakterületeken szükségessé teszi, hogy az egyetem területén ez az irodalom – erős igény esetén magas példányszámban – mindenütt megtalálható legyen az intézetek prézens állományában, valamint az egyetemi könyvtár prézens állományában, kölcsönözhető példányokkal a szabadpolcos és a raktári állományban.

bb) A kutatást szolgáló alapvető irodalomnak a tapasztalat alapján mind az intézetek prézens állományában, mind az egyetemi könyvtár kölcsönzési állományában meg kell lennie. Ezzel szemben a speciális kutatási irodalom az intézetek hatáskörébe tartozik. Az egyetemi könyvtár ettől mentesülhet.

Az ezt is meghaladó irodalomszükséglet rendelkezésére állnak az országosan egybehangolt állománygyarapításban sulyponti gyűjtőkörökkel megbízott könyvtárak (Sondersammelgebietbibliotheken.) Ha az egyetemi könyvtárnak vannak ilyen hagyományos gyűjtőköri sulypontjai, akkor a speciális kutatási irodalom továbbra is általa szerzendő be.

Az egyetemi könyvtárnak a kutatási irodalomból azt a részt kell beszereznie, amely az intézetek kutatási területein kívül esik, amelyről azonban a jelentős tudományos kiadványok harmonikus gyűjtése szempontjából nem lehet lemondani.

A folyóiratok esetében az általános és könnyű hozzáférhetőség, a pénzügyi értékbeli gazdaságosság és a nyilvántartás racionalizálása érdekében a lehető legtöbb folyóirat-féleséget egyetlen helyre kell koncentrálni. Erre a legalkalmasabb hely az egyetemi könyvtár, amelynek – amennyiben ezt a térbeli adottságok lehetővé teszik – egész folyóirat-állományát általánosan hozzáférhetővé kell tennie, önkiszolgáló sokszorosító automaták felállításával megkönnyítve használatát. Az alapvető folyóiratoknak meg kell lenniük mind az intézeti, mind az egyetemi könyvtárban. Az egyetemi könyvtár általános folyóirat-állományában kell helyet foglalniuk a speciálisabb folyóiratoknak is, az intézetekben párhuzamosan csak az állandóan használt folyóiratoknak kell meglenniük. Ha azonban egy-egy kutatási program időtartamára egyes speciális folyóiratokat intenzíven használnak, akkor ezeket meghatározott időre át lehet adni az intézeteknek, hogy ilyen szükségletek miatt ne kelljen ezeket a folyóiratokat járattatni. Egészen szűken speciális, csupán az egyes kutatási területeket érintő folyóiratok csakis az illető intézethez járjanak.

b) Jogtudományok. – A legtöbb "régi" nagy egyetemen az egyetemi könyvtár jogtudományi gyűjteményei mellett párhuzamos kari vagy szeminárium könyvtárak végzik az irodalomellátás funkcióját. Ha ezen kívül egyes szűkebb szakterületeken önálló intézeti könyvtárak is működnek, akkor itt háromszintű az ellátás.

Az oktatás számára a tömegigény, de még a kutatási igény nagy része is a német jogtudomány irodalmára koncentrálódik. Erről a területről a tanulmányi irodalom és a vele messzemenően párhuzamos alapvető kutatási irodalom (tankönyvek, kommentárok, jelentős vagy aktuális témákról szóló monográfiák, emlékkönyvek, disszertációk, a jogtudományi diszciplínák vezető folyóiratai, fontos törvény- és rendeletgyűjtemények) beletartozik mind az egyetemi, mind a kari könyvtár állományába. Ez utóbbi prézens állományában

ennek az irodalomnak sok példányban kell meglennie, míg az egyetemi könyvtárnak – az olvasóterem mellett – súlypontosan kölcsönzési funkciókat kell vállalnia. A tankönyveknek és a kézikönyv jellegű kommentároknak nagy példányszámban meg kell lenniük a tankönyvgyűjteményben is.

A speciális folyóiratok és monográfiák egy-egy példánya elegendő a kari vagy az intézeti könyvtárban, de az egyetemi könyvtárnak is gondoskodnia kell kölcsönzési célokra a minőség és téma szempontjából kiemelkedő művekről, különösen, ha interdiszciplináris jellegűek. Az országgyűlési kiadványok, a törvény- és rendeletgyűjtemények helye elsősorban az egyetemi könyvtár, mivel ezeket nemcsak a jogászok használják. A külföldi jogtudományi irodalom alapvetően a kari vagy az intézeti könyvtárba tartozik, az egyetemi könyvtár csak fontos jogforrásokra és alapvető kiadványokra szorítkozzék.

Mivel a jogtudományi gyűjtemények hármasság tagolódása igen gazdaságtalan, a még meglévő szakintézeti könyvtárakat az általános jogtudományi kari könyvtár részlegeivé kell átszervezni. Megfontolandó továbbá új épületek tervezése esetén, angolszász mintára az önálló, térbelileg az egyetemi könyvtárból leválasztott "law library" létrehozása, amely tartalmazná az egyetemi könyvtár jogtudományi gyűjteményeit, önálló kölcsönzési rendszerrel.

c) Természeti- és műszaki tudományok. – E szakterületeken az oktatási irodalom kevés, áttekinthető számu műre koncentrálnak, azonban igen nagy példányszámban. A kutatási irodalom egy példányban is elegendő. Mindkét típusú irodalomnál elengedhetetlen, hogy rövid uton hozzáférhető legyen a használó számára. Ezeknek a szakterületeknek szakirodalmi ellátására a legcélszerűbb megoldás szakrészlegek (Departmentbibliotheken) szervezése az egyetemi könyvtár igazgatása alatt. A legújabb kutatási irodalomnak az egyes szakrészlegekben közvetlenül rendelkezésre kell állnia. Az egyetemi könyvtár a szakrészlegek megalapításakor átadja aktív állományát és – kivéve az interdiszciplináris irodalmat – ezeknek beszerzésétől mentesülhet. A régebbi és a kurrensen nem használt állományrészek, pl. a régebbi folyóiratévfolyamok mindig átteendők az egyetemi könyvtárba. A szakrészlegek legyenek prézens jellegűek hosszú nyitvatartással, xeroxberendezéssel és saját tájékoztatói központtal.

Az oktatási anyag beszerzéséért és használatáért az egyetemi könyvtár a felelős. A helyi adottságok szerint kétféle megoldás lehetséges. Az oktatási anyag legyen az egyetemi könyvtárban, ha közel van a természeti- és műszaki karokhoz és intézetekhez. Ha nagy a köztük lévő távolság, akkor egy fajta "undergraduate library"-t ajánlatos kihelyezni részlegenként. Mind a prézens, mind a kölcsönzési állományt nagyvonalúan kell sok példányban rendelkezésre bocsátani. Az ilyesfajta megoldások megvalósításához először természetesen az épületi feltételeket kell megteremteni. Ezek hiányában a mindenkori helyi adottságoknak megfelelő átmeneti megoldásokat kell megtalálni a hatékonyabb szakirodalmi ellátás érdekében. A kutatási szakirodalomnak ilyen esetekben mindig az intézetekben van a helye.

3. ORVOSTUDOMÁNYI INTÉZETEK

a) Klinikák. – Többé-kevésbé kézikönyvtárakról van szó a klinikákon, a közvetlen napi gyakorlati szükségletnek megfelelően. Kicsinységük miatt ezeknél a könyvtáraknál a legszorosabb együttműködés az egyetemi könyvtár

orvostudományi kari könyvtárával a legésszerűbb megoldás. Az egyes klinikáknak nincs szükségük önálló könyvtári szervezetre, mivel minden munkafolyamatot (gyarapítás, katalogizálás) az egyetemi könyvtár lényegesen gazdaságosabban tud lebonyolítani. A modern sokszorosítási lehetőségek szükségte lenné teszik, hogy nagy folyóiratállomány legyen a klinikákon, csak a legfontosabbaknak kell állandóan kéznél lenniük. Az egyetemi könyvtár orvostudományi kari könyvtára szinte azonnal szolgáltatni tudja az igényelt folyóiratcikkek másolatát.

b) Az elméleti orvostudományi intézetek. – Ezeknek nagyobb szakirodalmi állományra van szükségük, mint a klinikáknak. A helyi adottságtól, elsősorban az egyetemi könyvtár orvostudományi könyvtárától való távolságtól és az ottani munkalehetőségektől függ, hogy ez az állomány az intézetekben legyen vagy az orvostudományi könyvtárban központosítható. Az első esetben a természettudományi szakrészlegekre vonatkozó ajánlások érvényesek; a második esetben a kézikönyv-állomány kivételével az irodalom a kari könyvtárban álljon rendelkezésre.

c) Az orvostudományi kari könyvtár. – Az egyetem klinikai negyedében helyet foglaló orvostudományi kari könyvtár az optimális megoldás a megfelelő és gazdaságos szakirodalmi ellátásra. Térbelileg elkülönített része az egyetemi könyvtárnak és feladata az egész egyetem orvostudományi irodalommal való ellátása. A hallgatók és az oktatási segédszemélyzet számára szükséges tankönyveket sok példányban kell rendelkezésre bocsátania, kölcsönzés és olvasótermi használat számára egyaránt. Az olvasótermekben nagy, bibliográfiákból, kézikönyvekből és folyóiratokból álló kézikönyvtáraknak kell lenniük.

4. INTERDISZCIPLINÁRIS INTÉZETEK

Ezek kétféle típusúak:

a) Állandó intézetek hosszútávra tervezett szakirodalmi állománnyal (pl. úrkutatás, egyes régiókra vagy egyes korszakokra, pl. középkorra vonatkozó tudományágak). Az ilyen könyvtárak állományalakításánál tekintetbe kell venni az egyetemi könyvtár állományát (az általános irodalom vonatkozásában). Ha azonban erősen specializált tárgy vagy nehezen hozzáférhető nyelvű dokumentumok szükségesek az intézetben folyó kutatás számára, akkor az egyetemi könyvtár (a speciális intézetek esetéhez hasonlóan) mentesülhet ezeknek az anyagoknak a beszerzésétől.

b) Ideiglenes oktatási/kutatási programok számára létrehozott intézetek, amelyek a feladat végrehajtása után megszűnnek. Egy ilyen intézet felállításakor nagy szeret játszik a szükséges szakirodalom. Deziderátumjegyzékek alapján az egyetemi könyvtárral szoros együttműködésben kell megvizsgálni, hogy mely műveket adhat át az egyetemi könyvtár saját állományából, s melyeket kell vétel útján beszerezni.

III. EGYETEMI KÖNYVTÁR

ÁLTALÁNOS MEGJEGYZÉSEK

Az egyetemi könyvtár az egész egyetem könyvtári koordinációs központja. Egyben az egyetem tájékoztató központja, és mint kölcsönző könyvtár funkcionál a tulajdonképpeni prezens könyvtárként szervezett intézeti könyvtárak és szakrészlegek mellett. Gyűjtőkörébe elsősorban az az irodalom tartozik, amely minden, ill. sok szakterület számára fontos, pl. egyetemes bibliográfiák és segédkönyvek, átfogó forrásgyűjtemények, enciklopédiák, kézikönyvek, gyűjtemények, általános tudományos folyóiratok, akadémiai és egyetemi kiadványok, valamint a felsőoktatásra és a könyv- és könyvtártudományra vonatkozó kiadványok. Központi gyűjtőhelye a disszertációknak is. Fontos feladata továbbá annak az irodalomnak a beszerzése, amely a II. pontban felsorolt ajánlások értelmében nem (vagy nem teljesen) tartozik az intézetek vagy a szakrészlegek hatáskörébe.

Az egyetemi könyvtár feladata gondoskodni az egész rendszer szerves állományalakításáról, az intézetek és szakrészlegek állományának kiegészítése-képpen. Az egyetemen belüli könyvtári hálózatban betöltött feladataitól függetlenül a helyi és helyközi irodalomellátás továbbra is az egyetemi könyvtár hatásköre.

Különös jelentőséggel bír, hogy a könyvtári munka racionalizálásának összes lehetőségeit kihasználják, az irodalom minél gyorsabb hozzáférhetőségét biztosítsák a használók számára.

OKTATÁSI IRODALOM

Az egyetemi könyvtár fontos feladata a hallgatók ellátása a gyakran és rendszeresen használt oktatási szakirodalommal. Az utóbbi évek tapasztala megmutatta, hogy a tankönyvgyűjtemény felállítása sürgető szükségletet elégitett ki, de – különösen a tömegszakterületeknél – eddigi mérete távolról sem felelt meg az igényeknek. Az egyetemi könyvtárat tehát személyzeti és anyagi szempontból képessé kell tenni arra, hogy ezeket a tankönyvekből és sokat használt oktatási irodalomból álló szabadpolcos részlegeket kiépítse. A Tudományos Tanács 1964-ben évenként egy hallgatóra 4 márka költségvetési többletet irányzott elő a meglévő tankönyvgyűjtemény továbbfejlesztésére. Időközben azonban világossá vált, hogy a nagy kereslet és a könyvtárak emelkedése miatt ez már nem elegendő. Ha csupán megközelítően akarjuk a szükségletet kielégíteni, évenként egy hallgatóra 10 márka minimumban kell ezt a költségvetési többletet megállapítani. A könyvárak folyamatos emelkedése miatt évi 5 százalékos emeléssel kell számolni.

A használó igényei (amelyek több szakterületre irányulnak) és a kölcsönzési folyamat racionalizálása megkívánják az oktatási irodalom kölcsönzési példányainak az egyetemi könyvtárban való koncentrációját. A decentralizálás csak akkor indokolt, ha a távolság túl nagy az egyetemi könyvtártól (vö. pl. II. 2.c.). Az oktatási irodalom kölcsönözhető állománya mellett prezens példányoknak is lenniük kell az egyetemi könyvtár olvasótermében, az intézetekben ill. szakrészlegekben.

Nagy jelentőségük e tekintetben az időlegesen, egyes előadássorozatokhoz vagy szemináriumokhoz összeállított, ajánlott könyveket és folyóiratcikkmásolatokat tartalmazó prezens kollektívák, amelyeket ez alatt az idő alatt

különösen erősen használnak. Annak érdekében, hogy minél többen hozzájuthassanak, ajánlatos a kollektciókat az egyetemi könyvtár olvasótermeiben felállítani. Ezáltal elkerülhető, hogy a többi használónak nélkülöznie kelljen ezeket a műveket. A hiányzó irodalmat természetesen az egyetemi könyvtárnak kell beszereznie.

IV. AZ ÁLLOMÁNYGYRAPITÁS EGYBEHANGOLÁSA

A rendelkezésre álló anyagi eszközök gazdaságos felhasználása és az irodalmi ellátottság javítása érdekében kívánatos, hogy az egyetemi könyvtár és az intézeti könyvtárak állománygyarapítását egybehangolják. Erre több szervezeti lehetőség kínálkozik, a mindenkori legjobb megoldást az intézet tiszta, ill. könyvtárának fontossága határozza meg. Általában figyelni kell az ilyen megegyezéseknél arra, hogy a ráfordítás és az eredmény arányos legyen. Minden esetben ajánlatos írásban rögzíteni az irányelveket az egyetemi könyvtár, ill. az intézetek gyűjtőköre és állománygyarapítási súlypontjai vonatkozásában. Az egyetemi könyvtár és a speciális intézetek között elég, ha csupán a különlegesen drága művek beszerzését egyeztetik, mivel közöttük alig fordul elő gyűjtőköri átfedés. Közös gyarapítási megbeszélések elengedhetetlenek az intenzív irodalommenyiséget igénylő tömegszakterületeken, a magas átfedési arány miatt. Itt gyakran egyenként kell előtnteni, hogy egy-egy új művet az intézet és az egyetemi könyvtár számára is, vagy pedig csak az intézetnek vagy csak az egyetemi könyvtárnak kell beszerezni, továbbá hogy a szakolvasóterem szabadpolcos állományába, a raktárba vagy a tankönyvgyűjteménybe kell-e besorolni. Az intézet partnere az egyetemi könyvtár illetékes szakreferense, hozzá fussanak be az intézetnek az egyetemi könyvtárhoz intézett beszerzési javaslatát is.

Az egyetem területén több példányban járatott folyóiratok száma legyen a lehető legalacsonyabb, a különböző és nagy használói kör számára hozzáférhető folyóiratok száma a lehető legmagasabb (vö. II. 2. a.). A folyóiratok megrendelésénél vagy lemondásánál a kölcsönös megállapodások nélkülözhetetlenek, ugyancsak a csere útján beérkező folyóiratok esetében is.

V. KATALOGIZÁLÁS

Az egyetem betürendes központi katalógusa és központi folyóirat-katalógusa a koordinált könyvtári hálózat legfontosabb segédeszköze. Nemcsak az egyetem területén meglévő irodalom jobb kihasználását segíti elő, hanem megkönnyíti a beszerzések egybehangolását az intézetek és az egyetemi könyvtár, ill. az egyes intézetek között. A Tudományos Tanács 1967-ben újólag figyelemztetett a központi katalógusok hiányára. Az egyetemi szerveknek kötelezően elő kellene írni a központi katalógusokban való részvételt és a címleírás egységes szabályainak betartását.

A központi katalógusok felállításához (a meglévő állomány feldolgozásához) feltétlenül szükséges, hogy az egyetemi könyvtáraknak a fenntartó szerv a személyi és dologi kiadásokra külön költségvetést biztosítson. A folyamatos költségeket pedig külön be kell állítani az egyetemi könyvtár költségvetésébe.

Feltételezve, hogy az egyetem teljes könyvtári személyzete az egyetemi könyvtár személyi állományába tartozik (ahogy itt a X. pontban javasolják), az egyetemi könyvtár feladata az egész egyetem új szerzeményeinek katalogizálása. Ha erre alkalmas munkaerőkre az intézetekben nem lehet számítani, akkor az egyetemi könyvtárnak kiegészítő személyzetre van szüksége. Amíg az intézetek saját könyvtári személyzettel rendelkeznek, addig az egyetemi könyvtár feladata a katalogizálás koordinálása. Az egyetemi könyvtárat személyzetileg és technikailag képessé kell tenni arra, hogy az intézeteket sokszorosított cédulákkal ellássa.

VI. HASZNÁLAT

Az egyetemen meglévő irodalom hatékony felhasználása érdekében az intézetek állományát a kutatási célokra hozzáférhetővé kell tenni. Különösen áll ez a folyóiratokra, amelyeket másolásra az egyetemi könyvtár rendelkezésére kell bocsátani. Az egész állomány gazdaságos felhasználása csak liberális, a kölcsönös segítségnyújtáson alapuló ügykezeléssel érhető el.

Az intézetek nyitvatartási ideje az egyéni szükséglettől függ, nem állapítható meg egyöntetűen. Általában a tömegszaktárgyak intézeti könyvtárai, valamint az egyetemi könyvtár és kari könyvtárainak olvasótermei, tájékoztató részlegei és katalógusai számára 8–22 óra közti nyitvatartás ajánlatos. Az egyetemi könyvtár szombaton is tartson nyitva. Kölcsönzési részlege a tanév folyamán minimálisan napi 6 óráig álljon a használók rendelkezésére. Az egyetemi könyvtár szokásos kölcsönzési határideje megkülönböztetés nélkül minden használóra vonatkozik.

Az azonnali kölcsönzés bevezetése valamennyi használó számára azoknak az egyetemi könyvtáraknak is nyomatékosan ajánlott, amelyek ezt a magától értetődő szolgáltatást még nem nyújtják. Az ehhez szükséges helyet és technikai berendezést meg kell teremteni. A sokat használt irodalom szabadpolcos állományának megerősítésére kell törekedni, ez egyúttal a kölcsönzést is tehermentesíti.

VII. AZ INTÉZETI ÁLLOMÁNY RAKTÁROZÁSA

Az intézetek vagy szakrészlegek könyvtárai szabadpolcos könyvtárak raktárak nélkül. Ezzel már az épülettervezésnél és a gyarapításnál is számolni kell.

Az intézetek szabadpolcos állományában feleslegessé vált vagy más okból ott már el nem helyezhető irodalmat át kell adni az egyetemi könyvtárnak raktározás végett. Az egyetemi könyvtár jogában áll a duplumok ésszerű értékesítése.

VIII. AZ EGYETEMI KÖNYVTÁR TECHNIKAI SZOLGÁLTATÁSAI

Az egyetem központi fotó- és sokszorosító részlege helyileg és szervezetileg kapcsolódjék az egyetemi könyvtárhoz. Ezenfelül az egyetem területén mindenütt, ahol erre csak szükség van (pl. a kari és szakrészleg-könyvtárak-

ban és az egyetemi könyvtár övezeteiben) állítsanak fel gyorsmásoló berendezéseket.

Oktatási programok keretében szükségessé válhat szövegeknek és ábráknak nagy példányszámban való előállítására sokszorosítás útján. Erre az egyetemi könyvtárnak személyileg és technikailag felkészültnnek kell lennie.

Az intézetek kötészeti munkálatait, az erre való könyvtárosi előkészítést az intézetekben működő egyetemi könyvtári személyzet végezze.

IX. TÁJÉKOZTATÁS

Minden egységes könyvtári hálózat lényegéhez tartozik az állandó információcsere a partnerek között, az egyetem valamennyi fontos könyvtári kérdésében. Különösen fontos a szoros együttműködés az egyetem könyvtári bizottsága és az egyetemi könyvtár között.

Az összhálózaton belül különleges jelentősége van az egyetemi könyvtár tájékoztató szolgálatának, amelyet ezeknek a követelményeknek megfelelően, azaz olyan személyzettel és bibliográfiai apparátussal kell megszervezni, hogy az egyetemi könyvtár szakszerűen és azonnal ki tudja elégíteni az intézetek és szakrészlegek szükségleteit. Amennyiben a szakrészlegek könyvtáraiban saját tájékoztató tevékenység folyik (vö. pl. II. 2.c.), akkor az információszolgáltatás ezek feladata.

X. SZEMÉLYZET

Az ajánlások egésze abból indul ki, hogy egy egyetem könyvtárügye egységet alkot. Ebből egyenesen következik, hogy az egész egyetem könyvtári személyzete tartozzék az egyetemi könyvtár személyzeti állományába, mert csakis így érhető el a személyzet ésszerű elosztása az egész rendszer keretén belül. Ez nem jelenti azt, hogy az intézetek számára dolgozó munkások munkahelye az egyetemi könyvtárban legyen. Amennyiben az intézetek saját könyvtári személyzettel rendelkeznek, ez álljon az egyetemi könyvtár felügyelete és szakmai irányítása alatt. Ez a megoldás természetesen nem történhet az egyetemi könyvtár saját feladatainak betöltéséhez szükséges személyi állomány rovására.

FEJLŐDÉSI TENDENCIÁK

Az egyetem átalakulása és jövőbeli feladatai megkívánják, hogy az egyetem könyvtári területén is új utakra találjon és az irodalom feltárásának olyan formáit fejlessze ki, amelyek a jövő követelményeit ki tudják elégíteni. A rövid távon jobb együttműködést eredményező intézkedések mellett a jelen ajánlások a hagyományos egyetemi könyvtári strukturától eltérő javaslatokat is tartalmaznak, amelyek azonban csak hosszabb fejlődés eredményeképpen, lépésről lépésre valósíthatók meg és a helyi viszonyokhoz alkalmazandók; nem függet-

leníthetők az egyetem várható növekedésétől, szerkezetétől és oktatási reformjától.

A hallgatók létszámának tömeges emelkedése nagy és funkcióképes tanulmányi könyvtárak szervezését teszi szükségessé, amelyeket bőségesen el kell látni a sokat használt tanulmányi és tankönyvirodalom többes példányaival. Az anarchikus állománygyarapítás megszüntetése és így a költségvetés optimális felhasználása révén el kell érni, hogy a kutatási irodalmat az egyetem tényleges szükségleteinek megfelelő méretekben szerezzék be.

Az egységes könyvtári hálózat lehetőségeinek kihasználásához szerkezeti változtatások szükségesek. Ez elsősorban nagyobb igazgatási egységek kialakulását jelenti: a kisebb-nagyobb könyvtárak jelenlegi szétforgácsolt egymásmellettségének megszüntetésére kell törekedni egy funkcióképes, gazdaságos és szerkezeti szempontból ésszerű átfogó rendszer megteremtése érdekében.

Az egyetem irodalommal való ellátásának jövőbeli feladatai olyan vezető szerv létrehozását kívánják meg, amely az alapvető kérdéseket szabályos időközökben megtárgyalja és gondoskodik megfelelő intézkedések útján a könyvtárügy koordinálásáról és az együttműködő könyvtári hálózat kialakításáról. Ez az egyetem könyvtári bizottságának feladata lesz.